

“Bakı Xəbər”.-27 fevral-1 mart.-N 37.-S.10.

"Kitabi-Dədə Qorqud"un alman dilinə tərcümə edilərək dünyaya tanıtılması və ilk dəfə tədqiqata cəlb edilməsinin 200 yaşı tamam olur

Ana abidəmiz olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı tariximiz, mədəniyyətimiz, ictimai fikrimiz, sözüümüz və epos yaradıcılığımız haqqında zəngin bir xəzinədir. Əsrlərdir bu xəzinənin inciləri insanların ruhi aləmini bəzəyir. Türk dastanları sırasında xüsusi yeri olan "Kitabi-Dədə Qorqud" türk-Azərbaycan elminə bəlli olmamışdan əvvəl onun tədqiqi ilə ilk dəfə Avropa şərqşünasları məşğul olub.

Ana abidəmizin orta əsrlərə aid edilən əlyazması Drezden və Vatikan muzeylərində qorunur. Qorqudşünasların verdiyi bilgiyə görə, indiyədək "Kitabi-Dədə Qorqud"un iki əlyazması məlumdur. Bunlardan biri-alman şərqşünası, türkoloq, diplomat F. fon Dits tərəfindən İstanbuldan Almaniyaya aparılmış və Drezden şəhərinin kitabxanasına bağışlanmış bir müqəddimə və on iki boydan (dastandakı ayrı-ayrı əhvalatlar boy adlanır) ibarət olan Drezden nüsxəsi, o biri isə XX əsrin 50-ci illərində Vatikanda tapılmış bir müqəddimə və altı boydan ibarət nüsxədir. Qorqudşünasların qeyd etdiyinə görə, elmə XIX əsrdən məlum olan "Kitabi-Dədə Qorqud"un hələlik iki əlyazma nüsxəsi (Drezden və Vatikan) məlumdur. Drezden nüsxəsi üzərində sonradan "Kitabi-Dədə Qorqud əla lisani taifeyi-oğuzan" ("Oğuz tayfaları dilində Dədəm Qorqud kitabı") yazılıb. Yeni bir nüsxəsi (surəti) əsası 1556-cı ildə qoyulmuş Drezdendəki Kral Kitabxanasından alınaraq 1972-ci ilin avqustunda Bakıya gətirilib və Azərbaycan Elmlər Akademiyasına verilib, Əlyazmalar İnstitutunda daha təfəssilatlı tədqiq olunub. Bu nüsxə müqəddimə və 12 boydan, Vatikan nüsxəsi isə eyni müqəddimə və 6 boydan ibarətdir. Görünür, hər 2 nüsxə daha qədim naməlum bir nüsxədən köçürülüb. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda "Dədə Qorqud"un dünyada üçüncü əlyazma nüsxəsi hazırlanıb. Alimlər qeyd edir ki, keçən yüzilliyin 50-ci illərində sovet totalitar rejiminin ideoloji basqısı altında "Dədə Qorqud" eposu milli ədavəti qızıqdıran bir ədəbi abidə kimi qadağan edilib, yalnız 60-cı illərin əvvəllərində "bərəət" ala bilib.

"Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun bizə gəlib çatmış əlyazma nüsxələrinin köçürülmə tarixi XVI əsr kimi müəyyən edilir. Boylarda orta əsrlər dastanlarımız kimi, nəsr və şeir parçaları növbələşsə də, həmin şeir parçaları orta əsrlərin poetika qanunlarına az uyğun gəlir. Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, "Kitabi-Dədə Qorqud" da, vaxtilə bəzi digər qədim türk dastanları kimi, başdan-başa şeirlə yaradılıb, sonra isə yaddaşlarda yalnız əsas motivləri qaldığından, yazıya köçürülərkən nəsrə bərpə edilib. Məlum olduğu kimi,

abidə haqqında ilk dəfə alman alimi F.Dits məlumat verib və "Təpəgöz" boyunu alman dilinə tərcüməsi ilə dərc etdirib (1815). T.Nöldeke əsəri Drezden nüsxəsi əsasında çapa hazırlamaq istəyib. V.V.Bartold 1894-1904-cü illərdə əsərin 4 boyunu rus dilinə çevirərək çap etdirib. O, 1922-ci ildə dastanın tam tərcüməsini başa çatdırıb. Həmin tərcümə 1950-ci ildə Bakıda (H.Araslı və M.Təhmasibin redaktəsi ilə), 1962-ci ildə isə Moskvada nəşr olunub.

1952-ci ildə E.Rossi Vatikan kitabxanasında əsərin yeni bir nüsxəsini taparaq italyanca tərcüməsi ilə birlikdə nəşr etdirib. "Kitabi-Dədə Qorqud" Türkiyədə ilk dəfə 1916-cı ildə Kilisli Müəllim Rifət, Azərbaycanda isə 1939-cu ildə akademik H.Araslı tərəfindən nəşr olunub. Sonralar əsər ingilis, alman və fars dillərinə tərcümə edilib, İngiltərədə, İsveçrədə, Amerika Birləşmiş Ştatlarında və İranda çapdan çıxıb. 1951-ci ildə Azərbaycanda və Türkmənistanda "Kitabi-Dədə Qorqud"un oxunması yasaqlanıb. "İnkişaf etmiş" sosializm cəmiyyətində feodalizm dövründən qalmış sənət nümunəsinə "yer tapılmadı". Azərbaycanda 1957-ci, Türkmənistanda 1980-ci ildə bərəət qazanıb.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanları XI-XII əsrlərdə və daha əvvəllər Azərbaycanda baş vermiş hadisələrlə səsleşir. Dastandakı hadisələrin əksəriyyəti Dəmirqapı Dərbənd, Bərdə, Gəncə, Dərəşam, Əlinçə, Qaradağ, Göyçə gölü, Qaraçuq dağı və s. yerlərdə cərəyan edir. "Kitabi-Dədə Qorqud"u yazıya köçürən şəxs Dədə Qorqudu bu dastanların yaradıcısı, həm də iştirakçısı kimi təqdim edir. Bayat elindən çıxmış bu bilicinin oğuzun müşkül məsələlərini həll edərək gələcəkdən belə xəbər verdiyini göstərir. Bəzi məlumatlara görə, Dədə Qorqudun məzarı Dərbənddə yerleşir. XVII əsrin görkəmli səyyahları olan Övliya Çələbi və Adam Olearinin "Səyahətnamə"lərində bu fakta rast gəlmək olar.

"Kitabi-Dədə Qorqud" boylarında Dədə Qorqud şücaət göstərən igidlərə ad qoyur, çətin zamanlarda xalqın köməyinə gəlir, müdrik məsləhətləri ilə onlara yol göstərir. Dədə Qorqud adı, eyni zamanda, qopuzla əlaqədardır. Dastanlarda oğuzun yaşlı (Qazan xan, Dirsə xan, Qazılıq Qoca, Bəkil, Baybecan, Aruz, Qaragünə) və gənc (Beyrək, Uruz, Basat, Yeynək, Səgrək, Qarabudaq, Əmran) nəslə mənsub qəhrəmanlarından söhbət açılır. Qəhrəmanlıq ruhu abidənin əsas qayəsini təşkil edir. "Kitabi-Dədə Qorqud" yarandığı dövrün adət-ənənələri, köçəri həyat tərzini və s. haqqında tarixi-etnoqrafik məlumatla zəngindir. "Kitabi-Dədə Qorqud" qadına yüksək münasibəti ilə seçilir. Eposun qəhrəmanlıq ruhu qadın obrazlarının davranışlarında da aydın görünür. Dastanda ana obrazı xüsusilə diqqəti cəlb edir. O, vətən rəmzi kimi ümumiləşdirilir, ana haqqı Tanrı haqqı kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan xalq bədii təfəkkürünün abidəsi olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının poetik dili bədii təsvir vasitələri ilə zəngindir. Onlarda xalq dilinin incəliklərindən, atalar sözü, məsəl və idiomatik ifadələrdən bol-bol, məharətlə istifadə olunub. Bu barədə qorqudşünas alimlər yazıb.

Bildiyimiz kimi, 2015-ci il fevralın 20-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Kitabi-Dədə Qorqud"un alman alimi Fridrix fon Dits tərəfindən ilk tərcüməsi, nəşri və dünya elm aləminə tanıtılmasının 200 illiyinə dair fəaliyyət proqramı hazırlanması ilə bağlı sənəd imzalayıb.

Qeyd edək ki, Azərbaycan xalqının mədəni sərvətlər xəzinəsində müstəsna yer tutan və əsrlərdən bəri milli-mənəvi varlığın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilən "Kitabi-Dədə Qorqud" abidəsinin alman şərqşünas alimi Fridrix fon Dits tərəfindən üzə çıxarılması, nəşr edilməsi və dünya elm aləminə tanıtılmasının 200 illiyi tamam olur. Bildiyimiz kimi, ötən müddət ərzində "Dədə Qorqud" dastanları ilə bağlı çox sayda araşdırmalar aparılıb və qorqudşünaslığın ayrıca sahə kimi formalaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılıb. 2000-ci ildə "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin UNESCO xətti ilə beynəlxalq səviyyədə təntənəli qeyd edilməsi abidənin tədqiqi tarixində yeni mərhələnin başlanğıcı olub.

Sənəddə qeyd edilir: "Milli-mədəni irsin qorunub yaşadılması və yeni nəsillərin azərbaycançılıq ruhunda tərbiyə olunmasında "Dədə Qorqud" dastanlarının böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq, qorqudşünaslığın sistemli fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla, "Kitabi-Dədə Qorqud"un alman alimi Fridrix fon Dits tərəfindən ilk tərcüməsi, nəşri və dünya elm aləminə tanıtılmasının 200 illiyinə dair fəaliyyət proqramını hazırlayaraq təsdiq olunmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin".

Bildiyimiz kimi, yanvarın 30-da "Kitabi-Dədə Qorqud"un alman alimi Fridrix fon Dits tərəfindən ilk tərcüməsi, nəşri və dünya elm aləminə tanıtılmasının 200 illiyinə həsr edilən yığıncaq keçirilib.

Qeyd edək ki, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri, akademik Kamal Abdulla (Abdullayev) Prezident İlham Əliyevin "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanına böyük önəm verdiyi barədə mətbuata açıqlama verib: "Kitabi-Dədə Qorqud" abidəsinin açılış mərasimində ölkə başçısı bu dastanı Azərbaycan xalqının milli sərvəti adlandıraraq qeyd edib ki, hər bir azərbaycanlı üçün əziz olan bu əsərdə xalqımızın keçmiş həyat tərzini, məişəti, psixologiyasını əksini tapıb. Bu qayğı və diqqət ulu öndər Heydər Əliyevin dastana göstərdiyi münasibətin davamı və zamana uyğun inkişafıdır. Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın bütün mənəvi dəyərləri ilə yanaşı, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının da təbliğinin, öyrənilməsinin, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil edilməsinin tərəfdarı və təşəbbüskarıdır".

K.Abdulla onu da qeyd edib ki, dastanın "Təpəgöz" boyunun 1815-ci ildə Fridrix fon Dits tərəfindən almancaya tərcümə edilərək elmi müstəviyə çıxarılmasının 200-cü ildönümünün dünya səviyyəsində qeyd olunması Azərbaycan tarixi və mədəniyyətinin təbliğində çox əhəmiyyətlidir: "Bu, Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, multikultural əhvalının dünyaya təqdim formalarından biridir".

Alim "Kitabi-Dədə Qorqud" və fon Dits-200" mövzusunda Beynəlxalq Kollokviumun keçirilməsini təklif edib və Beynəlxalq Kollokviumun təşkilat komitəsi yaradılıb.

Məlumat üçün deyək ki, Fridrix fon Dits Yunanıstanda yaranmış bir çox mifoloji süjetlərin məhz "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanından qaynaqlandığını, dastandakı Təpəgöz obrazının Homerin "Odisseya" poeməsindəki Polifem obrazı ilə müqayisədə daha qədim olduğunu söyləyib.

K.Abdulla mediaya deyib ki, "Nibelunqlar haqqında nəğmə" və "Kitabi-Dədə Qorqud" eposlarının müqayisəli tədqiqi ilə bağlı keçirilmiş konfranslar ermənilərdə qıcıq yaradıb: "Azərbaycana qarşı düşmən mövqedə duranların münasibəti bir daha göstərdi ki, cəngavərliyin əks olunduğu dastanlarımızın təbliğatında doğru yol tutmuşuq. Hətta alman germanistləri dastanlar arasındakı bu oxşarlığı araşdırdılar, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanını bizimlə birgə tədqiq və təbliğ etməyə başladılar".

Dövlət müşaviri "Kitabi-Dədə Qorqud" və fon Dits-200" proqramı əsasında ilboyu keçiriləcək tədbirlərdə filoloqlarla yanaşı, riyaziyyatçı, fizik, həkim və mühəndislərin, eləcə də digər sahələrin mütəxəssislərinin iştirakına şərait yaradılmasını tövsiyə edib.

Multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri, akademik Kamal Abdullanın rəhbərliyi ilə keçirilən müşavirədə bu istiqamətdə müzakirələr aparılıb.

Bakıda "Kitabi-Dədə Qorqud və Fridrix fon Dits-200" Beynəlxalq Kollokviumu keçirilib. "Kitabi-Dədə Qorqud"un alman dilinə çevrilərək dünyaya tanıtılması və ilk dəfə tədqiqata cəlb edilməsinin 200-cü ildönümünə həsr olunan tədbirdə Kamal Abdulla tədbirin əhəmiyyətini önə çəkərək vurğulayıb ki, oğuz türk dastanı "Kitabi-Dədə Qorqud" ilk dəfə 200 il əvvəl, alman diplomatı, şərqşünası, türkoloq Fridrix fon Dits tərəfindən alman dilinə tərcümə olunaraq dünyaya tanıtılıb. Bundan sonra isə dastan tədqiqata cəlb edilib.

Alimlər qeyd edir ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" irsinin daha geniş şəkildə tanıtılmasında, bu eposun dərinədən öyrənilməsində ümummilli lider Heydər Əliyevin rolu böyük olub. Onu da bildirək ki, onun tapşırığı ilə 1975-ci ildə "Dədə Qorqud" bədii filmi çəkilib. 1997-ci ildə isə dastanın 1300 illik yubileyi dövlət səviyyəsində qeyd olunub. Prezident İlham Əliyev də bu ənənəni davam etdirir. Dövlət başçısı tərəfindən "Dədə Qorqud" heykəli və "Dədə Qorqud" dünyası tarixi etnoqrafik kompleksinin yaradılması haqqında sərəncam imzalanıb, paytaxtın mərkəzində "Dədə Qorqud" parkı salınıb. Həmçinin "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanları əsasında çoxseriyalı bədii televiziya filminin çəkilişləri üçün göstəriş verilib.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) vitse-prezidenti, Milli Məclisin deputatı, akademik İsa Həbibbəylinin fikrincə, Azərbaycan artıq üçüncü dəfədir "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı ilə bağlı kollokviumlara ev sahibliyi edir: "Bu ədəbi abidənin geniş təbliği, təşviqi, Dədə Qorqud irsinin daha dərinədən öyrənilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər 1997-ci il aprelin 20-də "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi haqqında Fərman, 1999-cu il fevralın 21-də isə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının tədbirlər planı haqqında" Sərəncam imzalayıb. Ümummilli liderin 2000-ci ildə imzaladığı növbəti Fərman isə "Bakıda Dədə Qorqud heykəlinin ucaldılması və "Dədə Qorqud dünyası" tarixi-etnoqrafik kompleksinin yaradılması" ilə bağlı olub".

O da bəllidir ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Azərbaycan xalqının tarixi keçmişini əks etdirən möhtəşəm sənət abidəsidir. Əsərdə vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, müdriklik, oğuz türklərinin dünyagörüşü, mənəvi dəyərləri, adət-ənənələri, Azərbaycan toponimləri əks olunub. Dastan dilimizin incəliklərini, tarixi hadisələri və şəxsiyyətləri, xalqımızın mədəniyyətini öyrənməkdə əvəzsiz mənbədir. "Kitabi-Dədə Qorqud" həm də dünyada dastan mədəniyyətinin zirvəsidir. Bu dastan türk təfəkkürünün dünyaya bəxş etdiyi unikal ədəbi abidədir. İ.Həbibbəyli dastanda Azərbaycanla bağlı adıçəkilən coğrafi məkanlardan da söz açıb. AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru, akademik Tofiq Hacıyev 2000-ci ildə dastanın 1300 illik yubileyinin türkdilli ölkə rəhbərlərinin iştirakı ilə dövlət səviyyəsində qeyd olunduğunu vurğulayıb. Azərbaycanda "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı ilə bağlı aparılan araşdırmaların, bu istiqamətdə görülmüş işlərin əhəmiyyətinin böyük olduğunu deyən T.Hacıyev bu məsələyə Heydər Əliyevin göstərdiyi qayğı və diqqəti də önə çəkib.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı haqda hər zaman danışılacaq, ilboyu davam edən tədbirlərdə bəşəriyyət üçün əhəmiyyətli olan mədəniyyət hadisəsi kimi dəyərləndiriləcək.

İradə SARIYEVA

Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap olunur.